

Natalia Yefremova

UTWORZENIE BANKU PAŃSTWOWEGO W CESARSTWIE ROSYJSKIM I JEGO ZNACZENIE DLA ROZWOJU SYSTEMU BANKOWEGO NA UKRAINIE DO 1918 ROKU

Wprowadzenie

Współczesna Ukraina stoi przed wieloma złożonymi zadaniami, których rozwiązanie powinno przyczynić się do integracji gospodarczej z europejską przestrzenią gospodarczą. Ich realizacja wymaga jednak opracowania taktyki i strategii wejścia do europejskiej przestrzeni gospodarczej w oparciu o badania nie tylko doświadczeń Europy, ale także własnych. Tak więc zrozumienie roli instytucji bankowych w regulowaniu rozwoju Ukrainy od połowy XIX w. do końca pierwszej ćwierci XX w. jest przez nas uważane za konieczne do wyjaśnienia trudnej sytuacji gospodarczej, w której Ukraina się obecnie znalazła.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest historyczny proces utworzenia Banku Państwowego na terytorium Ukrainy od połowy XIX w. do 29 kwietnia 1918 r. w warunkach jego reorganizacji w Ukraińskiej Republice Ludowej¹.

Celem tego opracowania jest historyczno-prawna analiza powstania i organizacji systemu bankowego tej części Ukrainy, która stanowiła część Cesarstwa Rosyjskiego od połowy XIX w. do 29 kwietnia 1918 r. Tak więc, na podstawie systematycznej naukowej analizy historycznej i prawnej procesu tworzenia systemu bankowego na Ukrainie, planowane jest ukazanie cech i modeli jego rozwoju w przeddzień i bezpośrednio w warunkach początku rewolucji narodowej na Ukrainie w latach 1917-1920.

Przechodząc do historiografii dotyczącej omawianego zagadnienia, zauważamy, że opracowaniem tematu zajmowali się ukraińscy historycy prawa,

Dr NATALIA YEFREMOVA, adiunkt w Katedrze Historii Państwa i Prawa, Państwowy Uniwersytet „Odeska Akademia Prawnicza”; ul. Academiceskaya 2, 65009, Odessa, Ukraina;
e-mail: efremova_natalia1970@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0497-2619>

¹ Dalej cyt.: URL.

tacy jak A.N. Mironenko, P.P. Muzychenko, I.B. Usenko i inni. Dość dokładne badanie, ale wyłącznie z perspektywy historycznej, zostało przeprowadzone przez P.P. Gaya-Nizhnik, który przygotował pierwsze studium z historii systemu bankowego na Ukrainie w latach 1917-1920 w formie monografii [Gay-Nizhnik 2007]. Z czasem problemem tym zaczęli się zajmować eksperci w dziedzinie prawa finansowego, na przykład profesor T.A. Latkovskaya, a także wielu ekonomistów – L. Kornychuk, L. Gorkin i inni.

1. Geneza utworzenia Banku Państwowego w Cesarstwie Rosyjskim

Pierwszy bank państwowy w historii Cesarstwa Rosyjskiego został założony 25 maja 1762 r. przez cesarza Piotra III w celu emisji banknotów². Bank istniał tylko *de iure*. Nie powstał on *de facto*, ponieważ po trzydziestu czterech dniach od wydania dekretu ustanawiającego bank cesarz został odsunięty od władzy w wyniku zamachu stanu. Następnie w Cesarstwie Rosyjskim utworzono szereg banków, których nazwa zawierała określenie „państwowy”, ale żaden z nich, podobnie jak pierwszy, nie pełnił wszystkich podstawowych funkcji banku centralnego.

29 grudnia 1768 r. (9 stycznia 1769 r.) cesarzowa Katarzyna II podpisała, a 2 (13) lutego 1769 r. wydała manifest dotyczący utworzenia banków państwowych w Petersburgu i w Moskwie w celu wymiany banknotów³. W 1786 r. Bank Asygnacyjny został przemianowany na „Państwowy Bank Asygnacyjny”. Jego powstanie było częściowo związane z dążeniem cesarzowej do ograniczenia liczby problemów związanych z obiegiem pieniądza miedzianego w państwie, poprzez wprowadzenie pieniądza papierowego – banknotów, które zostały wydane 1 stycznia 1769 r.

Analizując źródła prawa Cesarstwa Rosyjskiego dotyczące regulacji procesów organizacji i działalności instytucji bankowych, można zauważyć, że w celu ułatwienia wymiany banknotów w 1781 r. utworzono kantory Rosyj-

² *Ob uchrezhdenii Gosudarstvennogo banka [Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda, T. XV, 1758-1762, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, C. Peterburg 1830, № 11550, 1021-1023].*

³ *Manifest ot 29 dekabrya 1768 goda Ob uchrezhdenii v Sankt-Peterburge i Moskve gosudarstvennykh bankov dlya vymena assignatsiy [Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii, Sobraniye 1649-1825 godov, № 13219].*

skiego Państwowego Banku Asygnacyjnego na Ukrainie, w Kijowie i Charkowie. W 1817 r. został otwarty Państwowy Bank Handlowy. Jego biura pojawiły się w Odessie w 1819 r., w Kijowie w 1839 r., w Charkowie w 1843 r., a w 1852 r. w Połtawie. W ten sposób rząd stworzył korzystne warunki do rozliczeń finansowych towarów i usług na rynku krajowym z substytutami pieniędzy, których stopa była oczywiście niższa niż stopa srebrnego rubla [Bugrov 2000].

W drugiej połowie XIX w. Cesarstwo Rosyjskie zaczęło tworzyć stosunki rynkowe i gospodarkę rynkową. Ważnym zadaniem było zatem stworzenie nowego systemu bankowego, który stałby się bardziej zróżnicowany, elastyczny i profesjonalny. Jak wiadomo, jego organizacja posiadała wiele cech szczególnych. Jest to również późny początek akumulacji kapitału początkowego w państwie, niski wskaźnik jego rozwoju gospodarczego i prawnego oraz szereg innych okoliczności. Trzeba też powiedzieć, że w przeciwieństwie do większości państw europejskich instytucje bankowe w Cesarstwie Rosyjskim zostały wprowadzone przede wszystkim przez rząd, a nie przez osoby prywatne.

2. Podstawa prawna utworzenia Banku Państwowego

Utworzenie Państwowego Banku Cesarstwa Rosyjskiego jako banku centralnego nastąpiło 31 maja (12 czerwca) 1860 r. Wówczas to cesarz Aleksander II podpisał Regulamin Banku Państwowego „Dla ożywienia handlu i dla wzmocnienia pieniężnego systemu kredytowego”⁴. Bank odegrał istotną rolę w ustanowieniu dwupoziomowego modelu systemu bankowego na wzór krajów Europy Zachodniej, bezpośrednio wpływając na utworzenie sieci pozapaństwowych struktur bankowych.

Od momentu założenia w 1860 r. Bank Państwowy stał się centrum nowego systemu finansowego. Pod względem rodzaju operacji był to państwowy bank handlowy, co zasadniczo odróżniało go od państwowego banku pożyczkowego – rdzenia poprzedniego systemu finansowego, który udzielał pożyczek pod zastaw gruntów. Operacje komercyjne dały Bankowi Pań-

⁴ Ukaz imperatora Aleksandra II *Ob utverzhenii Ustava Gosudarstvennogo banka* 35847 [Polnyy Svod Zakonov Rossiyskoy Imperii Sobraniye vtoroye (1825-1881), t. XXXV, 644].

stwowemu możliwość, według E.I. Lamansky'ego, skierowania środków na realizację operacji korzystnych dla niego [Tenże 2012, 13].

W tym samym czasie, wraz z Bankiem Państwowym, w latach 1828-1885 działał Bank Polski⁵, a od 1811 do 1917 r. – Bank Fiński (Suomen Pankki)⁶. Ich istnienie było spowodowane autonomicznym statusem Polski i Finlandii w ramach Cesarstwa Rosyjskiego. W 1886 r. Bank Polski został przekształcony w biuro warszawskie i polskie oddziały Banku Państwowego [Tenże 2014a, 108]. Niestety, na Ukrainie utworzenie takiej struktury było niemożliwe. W tym czasie była ona częścią Cesarstwa Rosyjskiego bez autonomicznych praw.

3. Reforma Banku Państwowego

W 1892 r. Minister Finansów S.J. Witte zainicjował reformę Banku Państwowego. Jako jedno z jego zadań zaplanowano wprowadzenie nowego regulaminu bankowego. Ekonomista, doktor ekonomii politycznej i statystyki, student profesora N.Ch. Bunge, Afinogen Yakovlevich Antonovich zwrócił się do członków specjalnej komisji ds. rewizji regulaminu bankowego poprzez dokument programowy – raport „O konieczności i zadaniach reformy Banku Państwowego” [Vitte 2002, 166]. Uzasadził w nim pomysł kompleksowego kredytowania producenta, który poparł S.J. Witte.

Pochodzący z Wołynia profesor nadzwyczajny Nowoaleksandryjskiego Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa A.J. Antonowicz dobrze znał problemy finansowe i gospodarcze w Cesarstwie Rosyjskim, zwłaszcza w jego południowo-zachodniej części. Po uważnym przestudiowaniu działalności kredytowej Banku Polskiego wezwał do opracowania modelu reformy operacji księgowych i kredytowych Banku Państwowego w cesarstwie. „Konieczne jest”, powiedział, „przyciągnąć kapitał do różnych rodzajów pozarolniczych sektorów pracy, dać szansę wykorzystania kredytu na ulepszenia fabryk i zakładów, stworzyć wewnętrzną konkurencję między producentami, a tym samym ożywić przemysł krajowy” [Bugrov 2014b, 67]. Afinogen Jakowle-

⁵ Krótki zarys działalności Banku Polskiego w okresie jego działalności od 1828 do 1886 r., a także działalności warszawskiego kantoru Banku Państwowego w okresie od 1 stycznia 1886 r. do 1 stycznia 1894 r. zamieścił H. Radziszewski [Radziszewski 1910].

⁶ *Finlyandskiy bank: 1811-1911 gg.*, Sost. E. Shibergson, Gel'singfors, Khel'sinki 1914.

wicz Antonowicz był zwolennikiem przywrócenia obiegu pieniężnego, osłabionego wówczas przez inflacyjny pieniądź papierowy. Jednocześnie odniósł się do doświadczeń polskiego banku i zaoferował członkom komisji materiały dotyczące działalności kredytowej tego banku. Rezultatem ciężkiej pracy był nowy regulamin Banku Państwowego, zatwierdzony 6 czerwca 1894 r. Jedną z jego głównych innowacji były tzw. kredyty przemysłowe.

Pomyślna industrializacja w cesarstwie rosyjskim zgodnie z planem S.J. Witte doprowadziła do boomu przemysłowego i napływu zagranicznych inwestycji do kraju. Ale w tak krótkim czasie nie była ona w stanie zmienić głównie agrarnego charakteru gospodarki kraju. Zboże pozostało głównym produktem państwowego eksportu. Gospodarcza koniunktura zależała od wdrożenia planu, dlatego też proces reform w sektorze bankowym był aktywnie kontynuowany.

Analiza powyższego procesu pokazuje, że w latach 90. XIX w., zmagając się z trudnościami gospodarczymi, Cesarstwo Rosyjskie przeprowadziło kolejną transformację Banku Państwowego w najważniejszych obszarach: reformy instytucjonalnej, przejścia państwa do „złotego standardu” oraz wdrożenia rządowej polityki przemysłowej przez Bank Państwowy. Od tego czasu Bank Państwowy zaczął aktywnie rozszerzać swoją ofertę branżową. Struktura aktywów oraz wielkość operacji księgowych i kredytowych uległy zmianie. Do 1890 r. operacje księgowe i pożyczkowe stanowiły nie więcej niż 1/3 sumy bilansowej, a w latach wzrostu przemysłowego sięgały 70% aktywów banku. Operacje kredytowe koncentrowały się głównie na dużych domach handlowych związanych z produkcją i przemysłem ciężkim. Zasadniczo ekspansja kredytowa trwała do wybuchu I wojny światowej⁷.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy zgodzić się z opinią doktora nauk historycznych J.A. Pietrowa, który uważa, że „Bank Państwowy stał się centralną instytucją emisyjną kraju, regulatorem obiegu pieniądza, podobnie jak wiodące banki centralne ówczesnej Europy. Przechodząc wstrząsy kryzysu gospodarczego z początku XX w., konsekwencje rewolucji z lat 1905-1907, był w stanie ustabilizować obieg pieniężny i szybko rozwinąć finansowanie gospodarki narodowej, jednocześnie wykazując tendencję do zostania «ban-

⁷ *Istoriya Banka Rossii 1860-2010 v 2-kh tomakh*. T. 1: *Gosudarstvennyy bank Rossiyskoy imperii*, Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), Moskva 2010.

kiem banków» analogicznie do banków centralnych wiodących państw europejskich tego okresu” [Petrov 2010, 29].

Zgodnie z regulaminem, Bank Państwowy podlegał Ministerstwu Finansów i był kontrolowany przez Radę Państwowych Instytucji Kredytowych. Ważne kwestie dotyczące pracy Banku Państwowego rozwiązywane były w Kancelarii Specjalnej w zakresie pożyczek. Szefem banku państwowego był minister finansów. Zarząd banku składał się z dyrektora (kierownika), jego towarzysza (zastępcy), 6 dyrektorów i 3 zastępców z Rady Państwowych Instytucji Kredytowych.

Biorąc pod uwagę fakt, że większość Ukrainy stanowiła część Cesarstwa Rosyjskiego, nie jest niczym dziwnym, że system bankowy na jej terytorium powstał i rozwinął się jako część systemu bankowego rosyjskiego. W głównych miastach Ukrainy otwarto 24 biura Państwowego Banku Rosji, co całkowicie uzależniło ją od procesów politycznych i gospodarczych w Cesarstwie Rosyjskim.

Państwowy Bank Rosji otrzymał status banku emisyjnego. Miał wyłączne prawo do wprowadzenia do obiegu papierów kredytowych i wymiany ich na złoto, a także prowadzenia działalności w zakresie bankowości komercyjnej. Stopniowo, na początku XX w., Bank Państwowy stał się centrum rozliczeniowym systemu bankowego cesarstwa, co pozytywnie wpłynęło na ożywienie zarówno systemu bankowego, jak i gospodarki.

W 1914 rok Cesarstwo Rosyjskie weszło z dość rozwiniętym systemem finansowym i kredytowym. W latach 1860-1914 państwo przebyło drogę od kraju o gospodarce pańszczyźnianej do kraju o intensywnie rozwijającej się gospodarce rynkowej i stabilnej walucie. W państwie zbudowano przejrzystą strukturę bankową. Tak więc, w zależności od właściciela, instytucje bankowe zostały podzielone na państwowe, prywatne i publiczne [Novikova 2019, 10]. Jednakże wybuch pierwszej wojny światowej znacząco zmienił kierunek działalności zarówno Banku Państwowego z jego oddziałami, jak i innych banków w państwie.

4. Rozwój bankowości na Ukrainie od 1917 roku

Do 1917 r. rozwój systemu bankowego na Ukrainie przebiegał w sposób podobny do rozwoju, który miał miejsce w Rosji, ale miał też pewne szcze-

gólne cechy. Powszechnie istniały tam towarzystwa wzajemnego kredytowania, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, miejskie banki publiczne i chłopskie banki ziemskie. Tak więc przez cały XIX i na początku XX w. na Ukrainie powstała rozległa sieć różnych instytucji kredytowych i bankowych. Analizując dane statystyczne z końca XIX i z początku XX w. dotyczące kwestii ziemi na Ukrainie, należy zgodzić się z ukraińską badaczką I.E. Novikową, która uważa, że „Dzięki energicznej działalności instytucji bankowych na przełomie XIX i XX w. miały miejsce znaczące postępy w wyeliminowaniu problemu małorolności wśród chłopów, co było szczególnie dotkliwe dla Ukrainy. Ponadto nawiązanie relacji rynkowych, zarówno w sferze gruntów, jak i sektora bankowego, przyczyniło się do wykorzystania nowych maszyn, technologii, nawozów, a także do akumulacji kapitału w rolnictwie. Niedociągnięcia i niepowodzenia w pracy sieci instytucji bankowych skomplikowały jednak proces pokonywania opóźnień w rozwoju gospodarczym kraju w porównaniu z innymi wiodącymi krajami świata” [Novikova 2007, 82].

Nowy etap rozwoju systemu bankowego na Ukrainie wiąże się z początkiem rewolucji 1917 r. i z utworzeniem Ukraińskiej Rady Centralnej⁸. Wówczas to niezdecydowanie przywódców ukraińskiego ruchu rewolucyjnego co do spraw centralnych negatywnie wpłynęła na sytuację polityczną i gospodarczą na Ukrainie. Bez zrywania stosunków z Rosją URC liczyła na subsydia pieniężne z Piotrogradu. Sytuacja była niestandardowa, ponieważ podczas rozwiązywania problemu autonomicznego statusu kraju URC nie spieszyła się z rozwiązywaniem problemów w sferze finansowej i gospodarczej.

Po reformie Sekretariatu Generalnego 21 sierpnia 1917 r. nowy sekretarz finansów Michaił Iwanowicz Tugan-Baranowski zmagał się z problemem braku podaży pieniądza i z ignorowaniem potrzeb finansowych autonomicznej Ukrainy przez Rząd Tymczasowy. W związku z tym wystąpił z inicjatywą zdecentralizowania finansów krajowych i ukraińskich.

Tak więc, 29 września 1917 r., w Deklaracji Sekretariatu Generalnego Ukrainy ogłoszono następujące zamiary: „Ukraina powinna mieć własny budżet specjalny obok budżetu krajowego. Wzrost dochodów państwowych Ukrainy powinien nastąpić ze względu na wzrost opodatkowania niektórych

⁸ Dalej cyt.: URC.

grup ludności [...]. W najbliższej przyszłości zostanie przygotowany projekt ustawy, zgodnie z którym na czele wszystkich ukraińskich instytucji kredytowych powinien stać Narodowy Banki Ukraiński, do którego powinny trafić wszystkie sprawy kijowskiego biura Banku Państwowego i wszystkich jego oddziałów na Ukrainie. Działania Narodowego Banku winny być koordynowane z działaniami drugiej centralnej instytucji kredytowej na Ukrainie – Ukraińskiego Banku Narodowego”⁹.

25 października (7 listopada) 1917 r. w Rosji doszło do buntu bolszewickiego, który wpłynął na rewizję poglądów członków URC na politykę zagraniczną. URC, nie uznając roszczeń rosyjskich władz bolszewickich wobec Ukrainy, w swym trzecim uniwersale proklamowała Ukraińską Republikę Ludową¹⁰. Zgodnie z dekretem Centralnego Komitetu Wykonawczego „W sprawie nacjonalizacji banków” z dnia 14 (27) grudnia 1917 r. w Rosji przeprowadzona została nacjonalizacja banków, a działalność bankową ogłoszono monopolem państwowym¹¹. Aktywa i pasywa zlikwidowanych akcyjnych banków komercyjnych zostały przeniesione na Narodowy Bank Republiki Rosyjskiej. W odpowiedzi na tę sytuację, 15 listopada tego roku zarząd URC przestał wpłacać pieniądze do centralnych instytucji bankowych Rosji.

Protokoły URC z 7 grudnia 1917 r. wspominają o kijowskim biurze Banku Państwowego¹², wtedy też pojawiła się propozycja reorganizacji Banku Państwowego. Zagadnienie to zostało omówione w kontekście masowych zamieszek w Odessie¹³. 9 grudnia 1917 r. Mała Rada na początku swojego posiedzenia wysłuchała i przyjęła bez dyskusji 5 projektów ustaw wniesionych przez Sekretariat Generalny ds. Finansów. Były to projekty doty-

⁹ *Ukraïns'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy u dvokh tomakh*. T. 1: 4 bereznya – 9 grudnya 1917 r., uporyadn.: V.F. Verstyuk ta in.; red. kol.: V.A. Smolij ta in., NAN Ukraïni. Institut istoriï Ukraïni. Tsentral'ny derzhavnyy arkhiv vishchikh organiv vladi i upravlinnya Ukraïni, Naukova dumka, Kiïv 1996, s. 325.

¹⁰ Tamże, s. 398.

¹¹ *Dekret o natsionalizatsii bankov 14(27) dekabrya 1917 g.: Dekrety Sovetskoj vlasti*, Institut marksizma-leninizma pri TSK KPSS, Institut istorii Akademii nauk SSSR Institut istorii Akademii nauk SSSR, Gosudarstvennoye izdatel'stvo politicheskoy literatury, t. 1, Moskva 1957, s. 230.

¹² *Ukraïns'ka Tsentral'na rada*, t. 1, s. 517, 521.

¹³ Tamże, s. 520-21.

czące: „funduszy państwowych Ukrainy”, „głównego skarbu państwa”, „Banku Państwowego”, „zniesienia banków szlacheckich i chłopskich” „monopolu cukrowego”¹⁴.

Projekt ustawy o „Banku Państwowym” zawierał następujące zagadnienia: „Biuro Banku Państwowego w Kijowie” powinno zostać przekształcone w Ukraiński Bank Państwowy, który powinien być tymczasowo regulowany przez „Regulamin Banku Państwowego (t. 2, część 2. Zbioru Praw Cesarstwa Rosyjskiego)”. Ten sam bank powinien tymczasowo przejąć wszystkie funkcje kijowskiego biura Ukraińskiego Banku Państwowego. Wszystkie lokalne biura „Banku Państwowego na terytorium Ukraińskiej Republiki Ludowej stają się oddziałami Ukraińskiego Banku Państwowego”¹⁵.

W odniesieniu do kolejnego projektu ustawy o „zniesieniu Banków Szlacheckiego i Chłopskiego” wskazano, że „oddziały Państwowego Szlacheckiego Banku Ziemińskiego i Chłopskiego Banku Ziemińskiego na terytorium Ukraińskiej Republiki Ludowej powinny zostać zlikwidowane, a pracowników należy pozostawić w tym samym składzie zgodnie z protokołem pracowniczym. Likwidację tych banków należy powierzyć Generalnemu Sekretariatowi Finansów w porozumieniu z Generalnym Sekretariatem Rolnictwa”¹⁶.

Przyjęcie ustawy „O Banku Państwowym” 9 grudnia 1917 r. pozwoliło rządowi URL stworzyć przestrzeń prawną do rozwiązywania problemów finansowych. Ale warunki pracy Państwowego Banku URL okazały się niezwykle trudne. 20 grudnia w magazynie pozostała niewielka ilość pieniędzy. W tej sytuacji banki zostały zmuszone do znacznego ograniczenia płatności depozytów, co dodatkowo podważyło zaufanie do władz. Przewyciężając problem całkowitego braku pieniędzy, 19 grudnia 1917 r. URC przyjęła przejściowe prawo „W sprawie wydawania państwowych dokumentów kredytowych Ukraińskiej Republiki Ludowej”, zgodnie z którym „[...] banknoty z Ukraińskiej Republiki Ludowej są emitowane przez Państwowy Bank Republiki w celu utworzenia funduszu złota na tymczasowe zabez-

¹⁴ Tamże, s. 526-27.

¹⁵ Tamże, s. 527.

¹⁶ Tamże.

pieczenie własności i przychodów z monopolii”¹⁷. W ten sposób w URL wprowadzono własną jednostkę monetarną – karbowaniec, której wartość wynosiła 17.424 jednostek czystego złota i została podzielona na 200 kopiejek¹⁸.

Pierwsze banknoty URL o nominale 100 rubli zostały wydrukowane w Kijowie, w drukarni V. Kulzhenko, według szkiców Georgija Narbuta [Gnatishak 1973, 91]. Państwowy dokument kredytowy w wysokości 100 rubli został wydany 5 stycznia 1918 r. (23.12.1917) [tamże], to znaczy na dzień przed przyjęciem przez URC ustawy „W sprawie obiegu dokumentów kredytowych”. Pośpiech ten spowodowany był ich brakiem. W sumie wydrukowano je na kwotę 53 milionów 250 tysięcy rubli [Tenże 1935, 5-7].

20 grudnia 1917 r. Rząd URL uciekł się do jednorazowego wymuszonego wycofania środków od niektórych kategorii obywateli URL. Na mocy dekretu Sekretariatu Generalnego URL „W sprawie polityki podatkowej” przedsiębiorstwa handlowe oraz rozrywkowe w URL „[...] były zobowiązane do przekazywania co najmniej 75% dziennych dochodów za dni 21-23 grudnia 1917 r. do kijowskich biur banku państwowego lub państwowych kas oszczędnościowych”¹⁹. Tego samego dnia w Kijowie zorganizowano naloty na spekulantów pieniędzmi (Farinnikow), a skonfiskowane pieniądze przekazano na potrzeby rządu. Środki te zostały zdeponowane na rachunkach bieżących Banku Państwowego.

Jednakże takie kroki rządu wywołały w URL nie tylko niezadowolenie wśród przedsiębiorców, ale także przyczyniły się do rozprzestrzeniania paniki wśród ludności. Aby uspokoić obywateli URL, ogłoszono apel Sekretariatu Generalnego „W sprawie handlu i działalności finansowej”²⁰, w którym wezwano do zachowania spokoju wśród deponentów bankowych. Rząd zapewnił, że nie naruszy praw deponentów, i wezwał ludność „[...] do pełnego

¹⁷ *Ukraïns'ka Tsentral'na rada: Dokumenti i materialy u dvokh tomakh*. T. 2: *10 grudnya 1917 r. – 29 kvitnya 1918 r.*, uporyadn.: V.F. Verstyuk ta in.; red. kol.: V.A. Smolij ta in., NAN Ukraïni. Institut istorii Ukraïni. Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vishchikh organiv vladi i upravlinnya Ukraïni, Naukova dumka, Kiïv 1997, s. 49.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 51.

²⁰ Tamże, s. 55-56.

zaufania do działalności finansowej wszystkich instytucji kredytowych Ukraińskiej Republiki Ludowej, które będą teraz pod jej kontrolą”²¹.

1 marca 1918 r. przyjęto ustawę „W sprawie jednostki monetarnej, bicia monet i drukowania państwowych dokumentów kredytowych”²². Z tego powodu w URL została wprowadzona nowa jednostka monetarna, hrywna, która miała zawierać 8 712 jednostek czystego złota. Dwie hrywny były równe jednemu karbowańcowi według emisji z 1917 r., a jedna hrywna liczyła 100 kopiejek. 6 kwietnia tego samego roku w URL wyemitowano nowe banknoty o nominałach 25 i 50. Jednakże waluta krajowa natychmiast zaczęła podlegać silnej inflacji.

W związku z powyższym widzimy, że przed pierwszą wojną światową na terytorium Ukrainy w imperium rosyjskim działało 3660 różnego rodzaju instytucji kredytowych. Ich praca była wyraźnie regulowana przez ustawodawstwo imperium, była dobrze skoordynowana i zaplanowana. Jednak na początku rewolucji 1917 r. jednolitość finansowa została zaburzona.

Wraz z utworzeniem URC przez ponad 9 miesięcy na Ukrainie nie został rozwiązany problem właściwego zabezpieczenia finansowego. Rewolucyjny rząd nie poczynił znaczących kroków legislacyjnych ani faktycznych działań administracyjnych i gospodarczych w celu ustabilizowania sytuacji finansowej. Utworzenie państwowego banku URL dokonało się dzięki daleko idącym zmianom w rosyjskim banku państwowym. Jednocześnie, pomimo rzeczywistych potrzeb, w URL nie został opracowany Regulamin Banku Państwowego i nie nawiązano kontaktu z oddziałami w innych regionach kraju. Nie utworzono ani kapitału podstawowego, ani kapitału rezerwowego, nie wprowadzono nawet rachunkowości centralnej i nie prowadzono skonsolidowanych bilansów. Stosowanie w takich warunkach polityki przymusowej konfiskaty „nadwyżek gotówki” od obywateli i od przedsiębiorstw zwiększało tylko panikę wśród ludności i zaniepokojenie o los prywatnych kapitałów.

W ten sposób, po bankructwie finansowym, rewolucyjne władze w URL pokazały, że nie są w stanie rządzić krajem. Polityka finansowa URC nie

²¹ Tsentral’nyy derzhavnyy arkhiv vshchychk orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny (TSDA-VO), f. 1064, op. 3, spr. 1, ark. 114.

²² Tamże, f. 1064, op. 1, spr. 10, ark. 5-5v.

spełniała rzeczywistości militarno-politycznej ani finansowo-ekonomicznej. Rzeczywista sytuacja wymagała od strony ukraińskiej większej elastyczności i profesjonalizmu w prowadzeniu działalności finansowej, a zamiast tego wprowadzono w kraju eksperymenty polityczne o charakterze utopijnym.

Tłumaczenie: Marzena Dyjakowska

PIŚMIENNICTWO

- Bugrov, Aleksey V. 2000. „Assignatsionnyy bank.” *Vestnik Banka Rossii* nr 58 (486). http://www.fox-notes.narod.ru/spravka/fn_st0059.htm [dostęp: 14.01.2020].
- Bugrov, Aleksey V. 2012. *Gosudarstvennyy bank 1860-1917 gg.* Moskva: Inter-Krim-press.
- Bugrov, Aleksey V. 2014a. „Bank Polski i Gosudarstvennyy bank: peredannyy opyt (1884-1894 gg.)” W *Ekonomicheskkiye reformy v Rossii i za rubezhom (Istoriya mirovoy ekonomiki, vyp. 3). Sbornik statey*, 108-25. Moskva: Institut ekonomiki RAN.
- Bugrov, Aleksey V. 2014b. „Gosudarstvennyy bank Rossiyskoy imperii: iz istorii melioratsionnogo kredita.” *Den'gi i kredit* 1:63-68.
- Gay-Nizhnik, Pavlo. 2007. *Ukraińskiy derzhavniy bank: istoriya stanovlennya. Dokumenti i materialy (1917-1918 rr.)*. Kiiv: Tsifra-druk.
- Gnatishak, Mikola. 1935. *Zamitki do derzhavnikh groshey Ukraïni z 1917-1920 rokov*. L'viv: Litopis Chervonoï Kalini.
- Gnatishak, Mikola. 1973. *Derzhavni groshe Ukraïni 1917-1920 rokov. İlyustrovaniy istorichno-ikonografichniy naris*, red. S. Kitka, Klivlend, Ogayo: Vidannya “Ukrainskogo muzeyu-arkhiva” v Klivlendı, vip. ch.15.
- Novikova, İrina Y. 2007. „Rol' bankiv u finansovomu reguluyuvanni rozvitku zemel'nikh vidnosin na rubezhi XIX-XX st.” *Bankivs'ka sprava* 4:74-82.
- Novikova, İrina Y. 2019. „Rozvitok bankivs'koï sistemi Ukraïni v umovakh stanovlennya rinkovogo gospodarstva (druga polovina XIX – pochatok XX st.)” Avtoreferat disertatsii na zdobuttya nauk. stup. k. yekonom. n. za sp. 08.00.01 – Yekonomichna teoriya ta istoriya yekonomichnoï dumki. Kyiv: K. KNU im. T.G. Shevchenka.
- Petrov, Yuriy A. 2010. „Izdaniya Banka Rossii k 150-letnemu yubileyu.” *Den'gi i kredit* 6:29-30.
- Radziszewski, Henryk. 1910. *Bank Polski*. Warszawa: Drukarnia Wł. Łazarskiego.
- Vitte, Sergey Y. 2002. *Vospominaniya, memuary*. T. 1. Predisl. M.I. Pokrovskogo. Vstup. zamech. I.V. Gessen. Predisl. gr. M.I. Vitte. Minsk: AST.

Utworzenie Banku Państwowego w Cesarstwie Rosyjskim i jego znaczenie dla rozwoju systemu bankowego na Ukrainie do 1918 roku

Streszczenie

W artykule poddano analizie genezę utworzenia Narodowego Banku Ukrainy w drugiej połowie XIX w. – do 29 kwietnia 1918 r. Analiza dwóch okresów historycznych pozwoliła na wyciągnięcie szeregu wniosków. Będąc częścią cesarstwa rosyjskiego Ukraina posiadała identyczny system bankowy i finansowy. Jego funkcjonowanie było wyraźnie regulowane przez przepisy prawne cesarstwa. Było ono dobrze skoordynowane i planowane. Jednak wraz z nadejściem rewolucji 1917 r. jednolitość finansowa została zaburzona. Powstanie Narodowego Banku Ukraińskiej Republiki Ludowej nastąpiło na podstawie daleko idących zmian w Rosyjskim Banku Państwowym. Wraz z utworzeniem Ukraińskiej Rady Centralnej na Ukrainie przez ponad 9 miesięcy nie rozwiązano problemu własnego zabezpieczenia finansowego. Rewolucyjny rząd nie poczynił znaczących kroków legislacyjnych ani faktycznych działań administracyjnych i gospodarczych w celu ustabilizowania sytuacji finansowej. Regulamin Banku Państwowego nie został opracowany. W innych regionach kraju nie było kontaktów z oddziałami. Nie utworzono kapitału podstawowego ani rezerwowego. W ten sposób, po bankructwie finansowym, rewolucyjny rząd na Ukrainie pokazał, że nie jest w stanie rządzić krajem.

Słowa kluczowe: Bank Państwowy URL, system bankowy, hrywna, reforma bankowa

Establishment of the State Bank in the Russian Empire and Its Importance for the Development of the Banking System in Ukraine until 1918

Summary

In the article is discussed the genesis of the Institute of the State Bank of Ukraine in the period since the second half of the nineteenth century to April 29, 1918. By analyzing two historical periods a number of conclusions was made. Being part of the Russian Empire, Ukraine had an identical banking and financial system. Its work was clearly regulated by the laws of the empire. It was coordinated and planned. However, with the start of the revolution in 1917, financial unity was shattered and destroyed. The origin of the Ukrainian National Republic's State Bank was carried out on the basis of substantial developments of the Russian State Bank. With the creation of the Ukrainian Central Council, in Ukraine, the issue of their own financial support wasn't resolved for more than 9 months. The revolutionary government didn't take significant legislative and real administrative and economic steps to stabilize the financial situation. The statute of the State Bank was not developed. There were no relations established with branches in other regions of the country. Neither the main nor the reserve capital was created. Thus, having become a financial ban-

krupt, the revolutionary power in Ukraine showed that it wasn't able to govern the country.

Key words: State Bank of the UNR, the banking system, hryvnia, banking reform

Information about Author: NATALIA YEFREMOVA, Ph.D., associate professor in the Department of History of State and Law, the National University "Odesa Law Academy"; ul. Academicheskaya 2, 65009, Odessa, Ukraine; e-mail: efremova_natalia1970@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0497-2619>